

Мельник Н.Б.

ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ ВЕКСЕЛЯМИ: ТЕОРЕТИЧНА СУТЬ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ

Застосування суб'єктами господарювання при розрахунково-кредитних операціях векселів зумовлюється об'єктивною потребою та необхідністю часу – тобто залежно від економічної ситуації в країні та етапу циклового розвитку самого підприємства. У статті розглянуто теоретичну суть і методику ведення обліку розрахунків вексями у відносинах між підприємствами через призму нормативно-правового регулювання, класифікаційних ознак векселів, облікового відображення в учасників даних операцій при зазначенні потенційних та реальних вигод і загроз для кожного з них.

Ключові слова: вексель, простий вексель, переказний вексель, облік виданих векселів, облік отриманих векселів, учасники розрахунків вексями.

ВСТУП

Сучасні нестабільні умови функціонування підприємств характеризуються частими фінансовими кризами в економіці окремих країн, що зумовлює непостійність стратегічного розвитку та зростання світової економіки. Часто це призводить до скорочення обсягів виробництва продукції (реалізації товарів, надання послуг, виконання робіт). Основною причиною є зниження платоспроможності суб'єктів господарювання за власними зобов'язаннями, своєчасність оплати яких порушує їх фінансове становище та ліквідує можливість подальшого ведення діяльності, що є потенційною загрозою майбутнього банкрутства. Одним із способів недопущення вищенаведеної ситуації або її своєчасне нівелювання при настанні є застосування підприємством векселів у розрахунках із іншими суб'єктами. Важливими передумовами позитивної рушійної дії цього антикризового методу доцільно вважати хоч мінімальну платоспроможність одного з учасників вексельного процесу та правильність облікового відображення всіх господарських операцій, які при цьому виникають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вексельні розрахунки неодноразово були предметом/об'єктом досліджень вчених-економістів, дискусій і коментарів бухгалтерів-практиків чи юридичних консультантів. Зокрема до них належать А. Камарали, О.І. Коблянська, В.І. Лемішовський, В.С. Лень, О.В. Лишиленко, Р.Л. Хом'як та ін. Високий якісний рівень їх наукових апробації часто має вузькоспеціалізований напрям, зокрема теоретичного характеру, нормативного регулювання, методики облікових процесів тощо. Це зумовлює доцільність єдиного вивчення обліку розрахунків вексями з врахуванням змін і вимог сучасного законодавства.

Методологія дослідження. Питання економічного змісту та методичного характеру щодо обліку розрахунків вексями розкривались за допомогою методів дедукції та індукції. Метод причинно-наслідкового зв'язку застосовувався при визначенні алгоритмів дій кожного з учасників вексельних відносин. Для відображення та наочності сприйняття досліджуваної проблеми окремі положення відображено графічно.

Постановка завдань. Метою статті є комплексне поєднання теоретичних положень розрахунків між суб'єктами господарювання при застосуванні векселів і методичних законодавчо-визначених вказівок щодо їх відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку. Для досягнення вищенаведеної мети виокремлено виконання таких завдань: розкриття теоретичного змісту обліку розрахунків вексями відповідно до вимог сучасно діючої нормативної бази їх регулювання; визначення засад методики обліку розрахунків вексями та їх значення у діяльності підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

«Вексель – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю)» [1]. Суб'єкти господарювання мають право їх видавати «лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги (крім фінансових векселів)», зобов'язання за якими повинні бути не менші, ніж сума платежу за векселем [2].

1. ТЕОРЕТИЧНА СУТЬ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ВЕКСЕЛЯМИ

«Вексель є не тільки формою розрахунку, але і одним із видів комерційного кредиту, так як сплата за векселем відбувається не відразу, а через певний час, протягом якого сума по векселю знаходиться в розпорядженні векселедавця» [3, с. 262]. При цьому умови щодо майбутнього проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному письмовому договорі, грошові зобов'язання по якому припиняють свою дію у момент видачі або передачі векселя, однак появляються нові – щодо платежу за векселем [2].

За економічним змістом векселі мають триєдине значення: боргове зобов'язання; засіб платежу; цінний папір [4] (із змінами законодавства вони втратили цей зміст [5]).

Законодавство України з регулювання обігу векселів в Україні формують:

- Женевська конвенція 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції;
- Женевська конвенція 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі;
- Женевська конвенція 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів;
- Закон України «Про цінні папери і фондову біржу»;
- Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі»;
- Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі»;
- Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів»;
- Закон України «Про обіг векселів в Україні» та інших прийнятих згідно з ними актів законодавства України [2].

Виокремлюють векселі:

– *відсотковий* – на якому зазначена сума погашення та відсоток, який буде сплачено векселедержувачу за відстрочення платежу, при цьому доходи від цієї операції нараховуються у момент погашення векселя;

– *безвідсотковий* – вартість погашення дорівнює номінальній вартості та вже включає відсотки [6].

Залежно від терміну оплати (погашення) – *короткостроковий довгостроковий*.

За іншими ознаками класифікації (рис. 1) векселі поділяються на:

- 1) *комерційний (товарний, торговий)* – з'являється в обігу в результаті реальної угоди з купівлі-продажу цінностей, виконаних робіт, наданих послуг;
- 2) *фінансовий* – виникає внаслідок фінансової операції і засвідчує отримання грошової позики;
- 3) *підроблений* – у ньому міститься підроблений підпис векселедавця, або акцептанта, фальсифіковано вексельну суму чи строк погашення;
- 4) *дружній (приятельський)* – акцептується з метою надання допомоги в отриманні кредиту під вексель неплатоспроможній особі;
- 5) *бронзовий (дутий, вигаданий)* – випикується на ім'я неіснуючої або заздалегідь неплатоспроможної особи (незважаючи на економічну дефектність дружніх та бронзових векселів, у них немає юридичних дефектів, оскільки підписи не фіктивні, наявні усі реквізити);
- 6) *простий вексель* – просте і нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця сплатити власнику векселя у вказаний строк у вказаному місці вказану суму;
- 7) *переказний вексель (тратта)* – це письмовий наказ векселедавця платнику (трасату) про сплату векселедержателю певної суми грошей у визначеному місці у визначений час (причому отримувачем коштів може виступати як перший векселедержатель (ремітент), так і кожний з наступних векселедержателів (індосат));
- 8) *казначейський вексель* – вид державного цінного паперу, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання Державного казначейства України сплатити після настання строку визначену суму грошових коштів власнику векселя [7].

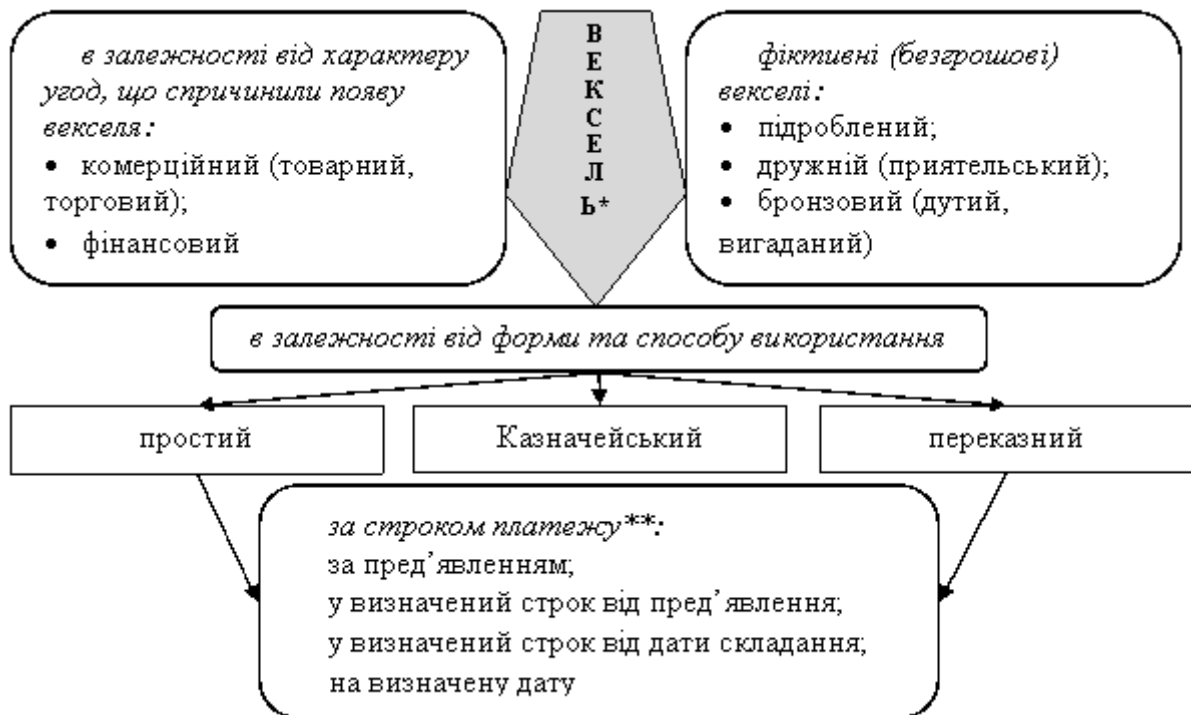
Векселі, як і всі облікові документи не мають юридичного обґрунтування та дії при відсутності у них необхідних реквізитів (рис. 2), крім визначених у передбачених законодавством виняткових ситуаціях [8].

Вексельний текст може містити і низку інших елементів, однак їхня наявність чи відсутність не позначається на силі векселя, хоч і може утруднити його обіг [7].

2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ВЕКСЕЛЯМИ

«Порядок випуску та обігу векселів визначається Кабінетом Міністрів України» [9, с. 444]. Документами з підтвердження операцій із вексями, є самі бланки векселів (простих і переказних) та акти приймання-передачі векселів. Доповнюють юридичне відображення обліку розрахунків вексями прибутковий касовий ордер, виписка банку, розрахунок бухгалтерії (для нарахування відсотків), журнал реєстрації векселів [3, с. 270].

Бланки векселів є бланками суворої звітності, для їх обліку використовується забалансовий рахунок 08 «Бланки суворого обліку» [6, с. 64], а векселі можуть зберігатися на підприємстві у касі разом із готівкою чи передаватися на зберігання банку [10, с. 479].

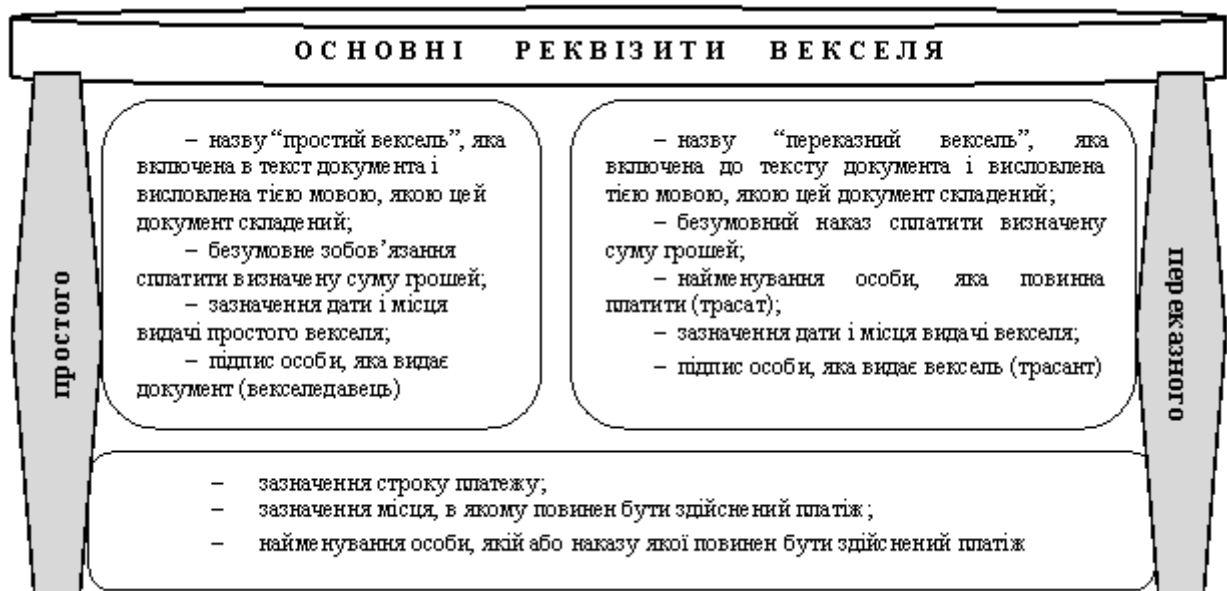

* Векселі існують виключно у документарній формі, крім фінансових векселів, що випускаються у бездокументарній формі у визначеному законодавством порядку;

** Переказні векселі, що містять або інші строки платежу, або передбачають оплату частинами, є недійсними.

Рисунок 1 Види векселів за класифікаційними ознаками

Джерело: розроблено на підставі [7; 1].

Рисунок 2 Основні реквізити простого та переказного векселя

Джерело: розроблено на підставі [8].

Основні рахунки з обліку розрахунків векселями наведені у таблиці 1.

Облік виданих та отриманих короткострокових векселів, виданих та отриманих довгострокових векселів здійснюється у розділі I Журналу 3 «Облік розрахунків, довгострокових та поточних зобов'язань» (відображаються обороти за кредитом рахунків 34, 182, 62, 51) та Відомості аналітичного обліку 3.4 (її підсумкові дані та первинні документи призначені для записів в цьому Журналі). «Відомість 3.4 застосовується для аналітичного обліку заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена одержаними векселями, а також для розрахунків за зобов'язаннями постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за одержані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи та за іншими операціями, на яку підприємством видані векселі (рахунки 18, 34, 51, 62).

Таблиця 1. Розрахунки векселями в системі рахунків бухгалтерського обліку

Показники	Рахунки			
	34 «Короткострокові векселі одержані»	18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»	62 «Короткострокові векселі видані»	51 «Довгострокові векселі видані»
Призначення	ведеться облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями	призначено для обліку дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу	ведеться облік розрахунків за заборгованістю постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за одержані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи та за іншими операціями, на яку підприємством видані векселі	облік розрахунків з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги та за іншими операціями, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями та не є поточним зобов'язанням
Субрахунки	341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»; 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті»	182 «Довгострокові векселі одержані»*	621 «Короткострокові векселі, видані в національній валюті»; 622 «Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті»	511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті»; 512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті»
Значення дебетових даних	отримання векселя за продані товари (роботи, послуги) та за іншими операціями	відображається виникнення (збільшення) довгострокової дебіторської заборгованості	погашення заборгованості за виданими векселями, її списання тощо кредиторів	погашення заборгованості, забезпеченої виданим векселем
Значення кредитових даних	отримання коштів у погашення векселів, погашення отриманим векселем кредиторської заборгованості, продаж векселя третій стороні тощо	погашення (списання) довгострокової дебіторської заборгованості	видача векселів в забезпечення поставок (робіт, послуг) постачальників та інших кредиторів та в забезпечення інших операцій	видача векселя в забезпечення за одержані матеріальні цінності, послуги, виконані роботи та за іншими операціями

Аналітичний облік	за кожним одержаним векселем у такому розрізі: <ul style="list-style-type: none"> • векселі, строк сплати яких не настав; • векселі враховані банком; • векселі, не оплачені у встановлений термін» [11 с. 427] 	за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення	за кожним виданим векселем та за строками їх погашення.	за кожним виданим векселем
-------------------	--	--	---	----------------------------

* синтетичні рахунки для обліку розрахунків векселями ведеться облік векселів, одержаних на забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості

Джерело : розроблено на підставі [12; 13].

У заголовку над рядками 8-12 і 15-17 Відомості 3.4 підприємством вказується номер синтетичного рахунку, до якого відкрито аркуш цієї Відомості, а у самому заголовку Відомості 3.4 вписується словами об'єкт обліку (одержаних короткострокових векселів, виданих короткострокових векселів). Підсумки граф 15-17 (рядок «Усього») цієї Відомості переносяться відповідно у графи 3, 4 та 8, 9 розділу I Журналу 3» [14].

При інвентаризації розрахунків всім дебіторам, до яких належать векселедавці, підприємство-кредитор повинно передати виписки про їхню заборгованість, для їх подальшого пред'явлення інвентаризаційній комісії щодо підтвердження реальності заборгованості. Протягом десяти днів обов'язково за законодавством підприємства-дебітори повертають виписки через підтвердження або заявку власних заперечень [15].

При обліку розрахунків простими векселями господарські операції стосуються двох суб'єктів – векселедавця та векселедержувача і це потребує оформлення таких документів: договір, акт приймання-передачі векселя, заповнений бланк векселя, акт пред'явлення векселя до оплати, вексельна розписка – повернення векселя векселедавцю.

Облік розрахунків переказними векселями передбачає такі операції: складання векселедателем (трасантом) векселя, який для платника (трасата) є наказом на виплату у визначений термін вказаної суми особі, на користь якої видано вексель (ремітентові). Платник (акцептант) стає боржником, коли акцептує вексель (дає згоду на оплату, поставивши на ньому підпис). Акцептант стає вексельним боржником, аналогічно як векселедавець простого векселя. У процесі обігу вексель передається до інших користувачів через індосамент (передавальний запис). Вексельні зобов'язання платника, векселедавця та індосанта можуть мати додаткове вексельне гарантування – аваль. Аваліст (особа, що гарантує оплату векселя) відповідає лише перед особами, які поставили свої підписи в ряд індосаментів після особи, за яку дається аваль і проти якої він після оплати векселя має право пред'являти вимоги [10, с. 478]. Предметом векселя можуть бути лише гроші, але як в національній так і в іноземній валюті.

ВИСНОВКИ

Застосування векселів частково залежить від етапу циклічного розвитку суб'єкта господарювання і можна стверджувати, що воно має протилежно значну видову класифікацію. При функціонування підприємства у період спаду власної діяльності частково на межі безбитковості-банкрутства для нього необхідним і доцільним є відтермінування зобов'язань перед кредиторами, що забезпечується виданням векселя. А раціональне та ефективне використання так званих «зкономлених на певний час коштів» уже формує незначний поштовх до пошуку шляхів виходу з кризового стану.

На піку власного розвитку чи при стабільних умовах функціонування суб'єкт господарювання може змінити своє значення в простих вексельних операціях – виступати відтермінувальником платежів – векселетримачем/векселедержувачем. Однак для нього це не дає жодної економічної вигоди у реальному грошовому еквіваленті, проте формується потенційна – налагодження стабільних відносин і постійна взаємодія із сьогоденним векселедавцем.

При розрахунках переказними векселями функції авалю для господарюючого суб'єкта мають протилежний зміст – при настанні терміну оплати векселя економічну вигоду від так званої «бездіяльності» – як різниця між сумою отриманою за векселем і фактично сплаченою. Однак велика значимість у таких облікових операціях часового фактора підвищує ризик потенційної неплатоспроможності векселедавця та інфляційне зниження реальної вартості забезпечених векселем коштів. Водночас, формує загрози щодо недоотримання і судових позовів по розрахунках векселями.

При виступі підприємства акцептом його фінансове становище не порушується, лише економічним зиском можна вважати перспективу потенційних зв'язків із суб'єктом, якому оплачуються кошти за векселем.

У кінцевому підсумку зміна рольового призначення та поведінки суб'єкта господарювання при розрахунках векселями має єдине облікове підґрунтя та вартісне вираження: зниження (підвищення) витрат або зростання (скорочення) доходів. Це визначає кінцевий результат його діяльності від даних вексельних операцій – прибуток або збиток на кінець звітного періоду під час складання фінансової звітності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 5.04.2001 р. № 2374-III. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.rada.gov.ua.
3. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку. Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» ВНЗ / Ф.Ф. Бутинець, С.М. Лайчук, О.В. Олійник, М.М. Шигун. – Житомир : ПП «Рута», 2010. – 592 с.
4. Александр Камарали И снова здравствуйте! Векселя вытесняют из обихода. 1.07.2012 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://minfin.com.ua/blogs/ellin/26076/>.
5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 22.12.2011 р. № 4218-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Коблянська О.І. Фінансовий облік : навч. посіб. / О.І. Коблянська. – К. : Знання, 2010. – 473 с.
7. Вексель [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/>
8. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі. Підписана в Женеві 7.06.1930 р., чинна в Україні з 06.01.2000 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.rada.gov.ua.
9. Лишиленко О.В. Бухгалтерський фінансовий облік. Підручник. / О.В. Лишиленко. – К. : Вид-во «Центр навч. літератури», 2011. – 528 с.
10. Хом'як Р.Л. Бухгалтерський облік та оподаткування : навч. посіб. / Р.Л. Хом'як, В.І. Лемішовський. – Львів : Бухг. центр «Ажур», 2010. – 1220 с.
11. Лень В.С. Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. / В.С. Лень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 696 с.
12. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/>.
13. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Наказ Міністерства фінансів України 30.11.99 р. № 291 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/>.
14. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку. Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2000 р. № 356. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/>.
15. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків. Наказ Міністерства фінансів України від 11.08.1994 р. № 69. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.rada.gov.ua.

Одержано 21.02.2013р.